

Filmová/audiovizuální výchova

Materiál ke konferenci Umění do lavic?

Kutná Hora, 4.-5. 5. 2022

Autor: Mgr. Pavel Bednařík

„Pokud se první setkání s filmem neodehraje ve škole, je dosti pravděpodobné, že k němu u mnoha dětí nedojde nikdy.“ (Alain Bergala)

Východiska

- 96% Evropanů sleduje pravidelně filmy nebo jiná audiovizuální díla
- Film patří k nejmladším, ale nejdynamičtěji rostoucím uměleckým druhům a kulturním odvětvím
- O zavedení jisté formy filmové výchovy se pokoušejí odborníci již od 20. let 20. století (školní film byl jako pomůcka uzákoněn v roce 1936)
- Filmová/audiovizuální výchova byla oficiálně doplněna do RVP ZV a RVP G v roce 2010 jako “doplňující vzdělávací obor”
- Podle průzkumu kolektivu autorů pod vedením Terezy Czesany Dvořákové se F/AV v roce 2016 učil pouze na 2% základních škol a 14% gymnázií (v roce 2022 je to 4%, resp. 18%)

Film nebo audiovize?

Audiovizuální i kinematografická díla mají řadu poetických, úředních i zákonných definic, protože se jedná o svébytné průmyslové odvětví. Mezinárodní definice ISO, která se odráží také v českém zákoně o audiovizi, definuje audiovizuální dílo takto: *„Jedná se o dílo sestávající ze sledu spojených obrazů, s nebo bez doprovázejícího zvuku, jež je určeno k zobrazení jako pohyblivý obraz prostřednictvím příslušných zařízení, bez ohledu na nosič počáteční nebo následné fixace“.*

Kam se však z těchto definic a konceptů vytratil film? Existuje vůbec ještě hranice, kam sahá film jako samotné médium? Nebo už se hranice zcela vytratily? V akademickém prostředí se můžeme setkat s řadou rozmanitých přístupů (estetický, sociologický, antropologický, filozofický), které rozdílnými způsoby definují film a další audiovizuální díla. Film je však stále primárně umělecké dílo nebo produkt filmového průmyslu, který je uváděn ve vhodném prostředí (kino, promítací sál, televize, VOD, online platformy).

Mezi audiovizuální obsahy naopak řadíme mnoho artefaktů a produktů audiovizuálního a filmového průmyslu. Například:

Celovečerní hrané filmy ~ komerční a reklamní filmy ~ dokumentární filmy ~ filmové týdeníky ~ výukové filmy ~ záznamy živých událostí ~ multimediální díla ~ zprávy, publicistika ~ záznamy oper, koncertů, apod.) ~ dramatická a komediální tvorba ~ krátké umělecké filmy ~ záznamy sportovních událostí ~ zábavné pořady (magazíny, soutěže, hry aj.) ~ televizní filmy ~ hudební videoklipy ~ výtvarné instalace ~ videomapping ~ youtube a TikTok videa ~ počítačové hry

Definice audiovizuální výchovy není jednoznačná, nicméně trendy mediálních obsahu a jejich vlivu na žáka naznačují, že je stále významnější v porovnání s “klasickou” filmovou výchovou. Dokazuje to také transformace Státního fondu kinematografie na Státní fond audiovize (2023) nebo zavedení oboru herní design na tradiční filmové škole, Filmové a televizní fakultě AMU (FAMU).

Kapitoly z historie filmové výchovy

Tradice umělecké reflexe filmu (30. léta)

„Miluji také film, když bláznivě letí / pobádán biči zběsilé hudby / Zpívej mi, vodopáde věcí a lidí, stromů, strojů, dětí / když se tak řítíš mezi břehy věčně dvojité sudby / světla a stínu / (...) Měňavý výtažku světa, světe kondenzovaný / světlem a stínem modelovaný / jak ševelíš, zpíváš, vzlykáš a řveš / ač němý! / Jak řítíš se, potácíš, plyneš a jdeš!“ (S. K. Neumann – Film, 1919)

“I nejklidnější z nás vrstevníků elektrického století doznávají denně množství prudkých citových emocí a horečných poznatků. Aby se uklidnili, aby mohli nabrat dechu, potřebují nikoliv bodavé a dráždivé nicoty nirvány, ale naopak umění obratné a stručné, náhlé a efemerní senzace, lyrický, poetický náboj přímého výrazu, ostrých narážek, jako jest jazz, rádio a především film.” (Karel Teige – Film, 1925)

“Film je mateřština bez vlasti, sanskrit nového lidstva. Nemá smutku bludného Ahasvera, jsa všude doma. Jeho tvář není podobna Janusově tváři. Není vázána minulostí, a nestrachuje ji budoucnost. Hle, ono zachvění

lístku, jež je ztraceno navždy ve vesmíru a jež je možno kdykoliv probrati k životu na kinoplátně. Jeden puls z rytmu věčnosti, jenž nás kdykoliv přesvědčí, že božství nestárne. Není třeba vymýšleti nových božstev, hrdin, tvarů. Vše je dáno v čase a světle. Staré řeči: aqua, l'eau, wasser, voda. Moderní umění použila jakéhosi zevšeobecnění. Ale jak hovoří voda, promítnutá na kinoplátně! Řeč srozumitelná stejně Papuánům či Francouzi, jako básníkovi." (Vítězslav Nezval – Film, 1925)

"Vidíme vznik nového umění. Bleskurychle roste. Odpoutává se od vlivu starších umění, ba samo začíná na ně působit. Tvoří své normy, vlastní zákony a pak tyto normy sebevědomě odhazuje. Stává se mocným nástrojem propagandy a výchovy, každodenním a hromadným sociálním faktem, předbíhá po této stránce všechna ostatní umění. Uměnovědě je to však dokonale lhostejné." (Roman Jakobson – Úpadek filmu? 1933)

Institucionální základy školního filmu (30. léta)

- 1920 - vzniká Státní diapositivní a filmový ústav
- 1925 - zřízení kinematografického odboru Masarykova lidovévýchovného ústavu
- 1932 - rozhlas uznán jako učební pomůcka ve školách
- 1935 - vznik Baťova filmového studia ve Zlíně
- 1936 - zavedení filmu do školních osnov
- 1937-1955 - vznik školních a popularizačních filmů ve Zlíně

Definice oboru

Definice filmové výchovy

Filmová výchova označuje zpravidla oblast vzdělávání zaměřenou na rozvíjení kompetencí a znalostí recepce, analýzy, kritického hodnocení a tvorby filmových děl. Film není tedy pouhým prostředkem výuky nebo osvěty, ale jejím předmětem. Filmová výchova nemá mít ryze informativní, ale spíše formativní charakter. Cílem je kultivovat esteticko-etický vztah ke kinematografii, šířeji k umění a kultuře. (Zdroj: www.filmvychova.cz).

Definice filmové gramotnosti

Filmová gramotnost je úroveň porozumění filmovým dílům a obsahům, schopnost vědomého a zvědavého výběru filmových děl, schopnost kritického

sledování a analýzy jejich obsahu, kinematografických a obsahových kvalit a technických aspektů. Je to také schopnost zacházet s jazykem filmové tvorby a s jejich technickými prostředky při samotné tvorbě pohyblivých obrazů. (Zdroj: Rámec filmové výchovy, [Framework of Film Education](#), BFI 2015)

Tabulka pojmů v jednotlivých jazycích

angličtina	čeština	francouzština	němčina	polština
education	výchova	éducation	Ausbildung	edukacja
education	vzdělávání	éducation	Bildung	edukacja
literacy	gramotnost/ kompetence	alfabetisation	Bildung/Kompetenz /Alphabetisierung	alfabetyzacja
screen education	audiovizuální výchova	éducation audiovisuelle	x	edukacja audiowyzualna
film education	filmová výchova	éducation au cinéma	Filmbildung	edukacja filmowa

Filmová/audiovizuální výchova v RVP

Jak vypadá filmová výchova v RVP?

Filmová/audiovizuální výchova v pojetí profesora Rudolfa Adlera a kolektivu je zde *“koncipována jako metodické propojení několika tvůrčích činností: vlastní tvůrčí zkušenost z filmové/audiovizuální tvorby a jejího výsledku; schopnost vnímat díla vytvořená audiovizuálními výrazovými prostředky a uvědomovat si jejich hodnoty; potřeba zaujmout a formulovat názor na filmové/audiovizuální dílo.”* (Podkladová studie F/AV, 2019)

Osobnosti filmové výchovy

Jaroslav Novotný (1903 – 1976)

- aprobovaný učitel matematiky, kreslení a ruční práce
- publicista, pedagog, dramaturg, poradce
- kmenový pedagog Pomocné školy měšťanské ve Zlíně
- amatérský fotograf a filmař
- scénarista a dramaturg Filmových ateliérů Baťa ve Zlíně
- autor popularizačních snímků (*Človíčkové, Bourec Morušový, Poslední léto s TGM, Změny skupenství*)

- spolupracovník Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda

Boris Jachnin (1932 – 2011)

- filmový historik, publicista, pedagog a průkopník filmové výchovy
- pochází z Českých Budějovic, kde dlouhodobě působil
- studoval na FAMU, studia nedokončil
- dlouholetý pedagog a vedoucí filmového klubu
- autor publikací o filmu (*Rainer Werner Fassbinder*, *Walt Disney*)
- autor studie *Filmová estetická výchova* (1968)

Rudolf Adler (1941)

- režisér a scénárista
- absolvent pražské FAMU, později pedagog
- autor dokumentárních filmů (*Listy důvěrné*, *Na kus řeči v šalandě*, *Malovaný svět*, *Masky*, *šašci*, *démoni*)
- autor rozhlasových her, odborných a teoretických studií
- zakladatel Impuls – Centra uměleckých aktivit v Hradci Králové
- autor obsahu doplňujícího vzdělávacích oboru *Filmová/audiovizuální výchova*

Prameny a literatura

Literatura

ADLER, Rudolf a kol. *Filmová/audiovizuální výchova* (podkladová studie). Praha: Národní ústav pro vzdělávání 2018.

ČAPEK, Karel. *Marsyas; Jak se co dělá*. 3. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1984. 384 s. Spisy, sv. 13. (fejtony: Jak se dělá film?)

ČESÁLKOVÁ, Lucie. *Film před tabulí* (disertační práce). Brno: FF MU 2009.

DVOŘÁKOVÁ, Tereza Czesany. *Mapování oboru filmová/audiovizuální výchova na českých školách*. Praha, MKČR 2017. Dostupné zde:

<https://www.filmvychova.cz/metodika/prameny-a-literatura/>

HLAVICOVÁ, Lucie. *Filmová a audiovizuální výchova*. Pracovní skripta DF JAMU ADaV. Brno: JAMU 2020.

HOLUBOVÁ, Barbora. *Didaktika filmové výchovy*. Disertační práce. Praha: Pedagogická fakulta UK. 2021.

JACHNIN, Boris. *Filmová estetická výchova*. Praha: Československý filmový ústav 1968.

REID, Mark a kol. Framework for Film Education. Londýn: Britský filmový institut 2015.

SMEJKAL, Zdeněk. *Film jako předmět školní výuky* (disertační práce). Brno: FF UJEP 1968.

SMRŽ, Karel. *Film: podstata, historický vývoj, technika, možnosti a cíle kinematografu*. Praha: Prometheus, 1924.

SMRŽ, Karel. *Dějiny filmu*. Praha: Družstevní práce, 1933.

VACEK, Patrik: *Filmová edukace* (Stručný průvodce pro učitele). FF MU, Brno 2006.

VANČÁT, Jaroslav, SMETANA, Matěj, BERAN, Vladimír: *Učit se film. Metodika výuky filmové tvorby*. ZUŠ Police nad Metují, Police nad Metují 2015.

VOGELOVÁ, Pavlína. *Od Bati ke školnímu filmu Jaroslava Novotného*. Brno: FF MU 2009.

Další prameny

Portál věnovaný filmové a audiovizuální výchově:

www.filmvychova.cz

SMEJKAL, Zdeněk. Život a doba (dokument):

<https://youtu.be/M3A-EoquMTk>

Rozhovor s Terezou Czesany Dvořákovou a Jakubem Šilerem:

<https://www.filmvychova.cz/2021/12/08/jak-se-dela-vyzkum-filmove-vychovy-na-skolach-rozhovor-s-terezou-czesany-dvorakovou-a-jakubem-silerem/>

Kompletní přehled bakalářských a diplomových prací (s odkazy na full-text): <http://c-d-f.cz/vyzkum/plne-texty-zaverecnych-praci>

Příloha 1

Úryvek z knihy Borise Jachnina *Filmová estetická výchova* (1968)

“Mladí lidé mohou bezesporu kompenzovat v kině řadu svých duchovních potřeb. Filmový příběh k nim promlouvá sugestivní řečí, předvádí jim romantické, dobrodružné i zábavné příběhy, zpodobuje hrdiny, kteří jsou mladému diváku blízcí, neboť se nepodrobují vnějšímu nátlaku, realizují své životní perspektivy a dokážou bojovat a vítězit i proti silnějšímu okolí. A ještě můžeme nacházet další důvody: mladý divák nemá ještě dostatek životních zkušeností, ale film mu je dokáže bohatě zprostředkovat. Mladý člověk se tím zařazuje předčasně do světa dospělých; film působí jako mocný prostředek informace o okolním světě,

nejenom o světě v nás. Přenáší mladého diváka do země a prostředí, kam by se ve skutečnosti měl dostat až jako dospělý – nebo snad nikdy. Přibližuje mu neznámé světy a otevírá brány oblastí, které jsou v životě tabu. Kompenzuje tedy jeho rozumové i citové potřeby, poskytuje mu za dostupnou úplatu pocit radosti, smutku, možnosti poznání.

Bylo však řečeno, že mladý divák nemá dostatek životních zkušeností, že mu je naopak film z p r o s t ř e d k u j e. To co mu však film předkládá, je však zpravidla umělecký příběh, konstrukce. Dokonce i tehdy, když jde o film s přímým vztahem ke skutečnosti, když jde o reportážní, nebo dokumentární film. Divák vidí pouze fikci skutečnosti – a z ní vlastně jen autorův výběr faktů a jejich souvislostí.

Mladý divák ovšem nemá možnost ve větší míře korigovat “filmovou skutečnost” vlastními zkušenostmi. Ve velké míře se pak stává, že tyto dvě oblasti zaměňuje. Buď se snaží realizovat “filmovou skutečnost” ve vlastním životě, nebo je zklamán rozporem mezi nimi a přestává vyhledávat filmy, které ukazují, že životní skutečnost je nutno měnit. Takový divák si pak z filmového repertoáru vybírá pouze ta díla, která mohou kompenzovat jedinou jeho potřebu – potřebu zábavy, úniku od životních problémů.” (str. 7)

Příloha 2

Desatero Filmové a audiovizuální výchovy (ukázka z Kurzů filmové výchovy, ASFAV, 2022)

- 1. Film není pouhou pomůckou ve výuce.** Filmové dílo a jeho části mohou sloužit k ilustraci, uměleckému vystižení tématu, problematiky nebo látky. Pozornost upřená na film ale musí být komplexní, kontinuální a perspektivní.
- 2. Film není vycpávkou školních hodin.** Film se svou historií by neměl být pouze atraktivním nástrojem k dokreslení školní hodiny.
- 3. Film je vždy součástí širšího kosmu audiovizuálních děl.** Neexistuje nadřazené postavení klasického filmu a kinematografie nad jinými audiovizuálními díly.
- 4. Film má být umění dostupné všem.** Je vhodné využívat všech příležitostí, jak seznamovat žáky a studenty s filmy (klasickými i současnými).
- 5. Film je prostorem imaginace.** Filmové dílo je vždy autorským vystižením skutečnosti, setkání filmem vždy obsahuje magický moment.

6. **Vztah s filmem je na celý život.** Z fascinace pohyblivým obrazem není možné vystoupit, je nutné jej neustále kultivovat.
7. **Film a audiovize se vzájemně prostupují.** Není možné ani nutné stanovovat ostrou hranici mezi filmem jako uměním a jinými projevy audiovize.
8. **Audiovizuální díla jsou součástí naší každodennosti.** Stejně jako s dalšími součástmi našich životů s nimi musíme umět zacházet a dodržovat základní “hygienu”.
9. **Říše audiovize může být příležitostí i hrozbou.** Učitel má být průvodcem, prostředníkem a majákem v nepřeberné říši audiovizuálních děl. Má vytvářet příležitosti, ne hledat hrozby.
10. **Žádné zakoušení audiovizuálních vjemů není dobré nebo špatné.** Záleží vždy na interpretaci a kontextu.

Zpracoval Pavel Bednařík s využitím použité literatury a pramenů zpracovaných v rámci [Kurzů filmové výchovy](#) (ASFV, 2022).